

ความหมายและการจัดประเภทนิทานตลก

ความหมายของนิทานโดยทั่วไป

คำว่า "นิทาน" เป็นคำศัพท์ภาษาบาลี แปลว่า เหตุ การเล่าเรื่อง นิยาย นอกจากนี้ยังพบคำศัพท์ "นิทานกถา" แปลว่า การเล่าเรื่อง (กึ่งแก้ว อรรถาการ 2514 : 3 - 4)

ไทยนำคำว่านิทานมาใช้มานานแล้วในความหมายค่อนข้างกว้างขวาง ดร.กึ่งแก้ว อรรถาการ ได้สำรวจพบว่า ในภาษาไทยนั้นใช้คำว่านิทานสำหรับเรื่องประเภทต่าง ๆ ทั้งที่เป็นนวนิยาย เรื่องสั้น บทความ เกร็ดความรู้ และประสบการณ์ ที่น่าสนใจคือ จะเป็นงานเขียนที่มีลักษณะลีลาแบบเป็นกันเอง ทำนองเล่าด้วยวาจา ผู้เล่าก็อาจสอดแทรกอารมณ์และความคิดเห็นลงไปด้วย เช่น นิทานชุด ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ประกอบด้วยนิทานทองอิน ซึ่งเป็นนิทานในลักษณะนิยายหรือเรื่องสั้น อีกทั้งยังมีเรื่องในลักษณะบทความล้อ เช่น โสตรกรรมจรียาว่าด้วยเบญจศิลป์ และเรื่องทำนองประสบการณ์ เช่น เรื่องเลี้ยงดินเนอร์ใหญ่

นอกจากนี้ พระราชนิพนธ์เรื่อง นิทาน น.ม.ส. กรมหมื่นนิตยาสงคราม ก็ทรงใช้คำว่านิทานสำหรับเรื่องประเภทต่าง ๆ เช่นเดียวกัน แต่ นิทานโบราณคดี ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ มีลักษณะเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง ซึ่งให้ความรู้ลึกซึ้งทางด้านโบราณคดี ศิลปะ วัฒนธรรม และการศึกษา ส่วนนิทานชาวไร่ ของนาวาเอกสวัสดิ์ จันทน์ ในนิตยสารนาวิกศาสตร์ เป็นเรื่องเล่าจากประสบการณ์ (กึ่งแก้ว อรรถาการ 2514 : 15)

เป็นที่น่าสังเกตว่า การที่นักเขียนใช้คำว่านิทานสำหรับเรื่องเขียนเหล่านั้น นักเขียนจะมีได้ใช้เพื่อบ่งชี้ประเภทของเรื่องว่าจะต้อง เป็นประเภทหนึ่งประเภทใดโดยเฉพาะ หากใช้เพื่อบ่งชี้ลักษณะของลีลาหรือของโวหารเป็นส่วนใหญ่ ลีลาการเขียนที่ปรากฏจะเป็นแบบกันเอง ทำนองเป็นการเล่าด้วยวาจา ผู้เล่าสามารถสอดแทรกอารมณ์ และความคิดเห็นลงไปได้อย่างไม่ลำบากใจ

จึงอาจกล่าวได้ว่า คำว่านิทานที่ใช้กันมานี้ มีความหมายกว้างเหมือนคำว่า "เทล" (Tale) ในภาษาอังกฤษ ซึ่งหมายรวมได้ทั้งเรื่องราวของเหตุการณ์ที่เป็นเรื่องจริง และเรื่องที่แต่งขึ้น

ความหมายของนิทานในแง่คติชนวิทยา

คำว่า "นิทาน" ที่ใช้ในวิชาคติชนวิทยา หมายถึง เรื่องเล่าที่เล่าสืบทอดกันมาจนถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง (กึ่งแก้ว อรรถาการ 2519 : 12) นิทานเหล่านี้เรียกว่านิทานพื้นบ้านบ้าง นิทานพื้นเมืองบ้าง และนิทานชาวบ้านบ้าง มีความหมายเฉพาะเจาะจงถึงเรื่องเล่าประเภทหนึ่งโดยเฉพาะ

(ประคอง นิมมานเหมินทร์ 2528 : 59) ซึ่งเรื่องเหล่านี้ส่วนใหญ่จะถ่ายทอดด้วยวิธีมุขปาฐะ แต่ก็มีอยู่จำนวนไม่น้อยที่ได้รับการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า นิทาน ในความหมายทางคติชนวิทยา หมายถึง เรื่องเล่าที่เล่าสืบต่อกันมาช้านานจนไม่ทราบ ตัวผู้เล่าเรื่องเดิม และไม่ทราบอายุของนิทานนั้น ผู้เล่ามักบอกว่าเป็นเรื่องเก่าที่ได้ยินได้ฟังมาจากปู่ย่าตายายนานมาแล้ว และเมื่อสืบสาวไปถึงเรื่องราวของแหล่งเริ่มต้นของนิทาน ผู้เล่าก็อาจตอบไม่ได้ว่านิทานนั้นเริ่มเล่ากันแบบไหน นิทานพื้นบ้านโดยทั่วไปจะเล่าด้วยถ้อยคำธรรมดา เป็นภาษาร้อยแก้ว และยังใช้ภาษาพื้น ๆ ที่เข้าใจง่ายในหมู่คนสามัญทั่วไป

ความหมายของนิทานตลก (Jest)

นิทานตลก ทางล้านนาเรียกว่า "เจี้ยก้อม" เป็นรูปแบบหนึ่งของนิทานชาวบ้านหรือนิทานพื้นเมือง อันเป็นแขนงหนึ่งของคติชนวิทยา นิทานประเภทนี้มักเป็นเรื่องสั้น ๆ ความตลกขบขันอยู่ที่ความไม่น่าจะเป็นไปได้ต่าง ๆ อาจเป็นเรื่องเกี่ยวกับความโง่ กลโง่ การแก้แค้นแก้สำ การแฉ่งแฉียง ปรากฏ ไหวพริบ การพนันขันต่อ ความผิดปกติกี่ในแง่ขบขันต่าง ๆ (กิ่งแก้ว อรรถาภรณ์ 2519 : 31) นิทานตลกมีโครงเรื่องไม่ซับซ้อน มีองศาที่เป็นแกนของโครงเรื่องเพียงองศาเดียว ตัวละครเป็นได้ทั้งมนุษย์ และสัตว์ โครงสร้างของเรื่องจะตั้งอยู่บนความตลปัตรของชีวิต

นิทานตลกและคนไทยต่างมีความสัมพันธ์กันมาช้านานหลายชั่วอายุคน เพราะนิทานตลกเป็นสิ่งที่จะทำให้ความสุข ความสนุก และสร้างอารมณ์ขันแก่ผู้ฟังได้ จะพบว่านิทานตลกมีบทบาทต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยดังนี้คือ

1. เป็นเครื่องบันเทิงใจ ช่วยให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน คลายความเคร่งเครียดจากหน้าที่การงาน ตลอดจนภาวะแวดล้อม การเล่ามุขตลกมักเล่าในกลุ่มคนที่สนิทสนมกัน เช่น ในวงเหล้าหรือกลุ่มคนที่ทำงานร่วมกัน เช่น ชาวนาเล่าสู่กันฟังในระหว่างหยุดพัก การชุมนุมในพิธีต่าง ๆ เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานศพ เป็นต้น ในงานศพทางภาคเหนือมีการเล่ามุขตลกสู่กันฟังขณะที่ผู้คนกำลังช่วยกันห่อเมียงมวนบุหรี่ หรือทำกับข้าวเลี้ยงกัน เป็นที่น่าสังเกตว่าการเล่ามุขตลกประเภทหยาบโลนไม่ได้จำกัดเล่ากันในเฉพาะในหมู่ผู้ชายเท่านั้น ผู้เล่าผู้ฟังที่เป็นผู้หญิงก็มีไม่น้อย สิ่งเกิดจากผู้เล่าเรื่องเพศหลายคนเป็นผู้หญิง

2. เป็นทางออกให้ผู้เล่าผู้ฟังเป็นอิสระ สามารถปลีกหนีไปจากชีวิตประจำวันที่เคร่งครัดต่อระเบียบ ประเพณี และศีลธรรม มีโอกาสระบายอารมณ์ความรู้สึกที่ซ่อนเร้นอยู่ในใจได้ มุขตลกบางเรื่องเป็นเรื่องที่ขัดกับบรรทัดฐานและประเพณีนิยม ดร.กิ่งแก้ว อรรถาภรณ์ ได้ให้ข้อสังเกตว่า

"มนุษย์มีธรรมชาติชอบล้อเลียนข้อปฏิบัติที่เคร่งครัดและสิ่งห้ามหวง ฉะนั้นในท่ามกลางบรรยากาศที่ขรุขระ
อยู่นาน ๆ นั้น มักจะต้องระเบิดหัวเราะออกมาในที่สุด" (กิ่งแก้ว อัจฉาภกร 2514 : 37)

กึ่งนี้ไม่ได้หมายความว่า ชาวบ้านที่เล่าและฟัง เรื่องซ้ำกันดังกล่าว มองไม่เห็นความสำคัญ
ของวัฒนธรรมและประเพณี แต่เป็นเพราะธรรมชาติปุถุชนย่อมต้องแสวงหาทางออกหรือเสรีภาพนั่นคือ
"ชาวบ้านตระหนักอยู่เสมอทีเดียวว่า ศีลธรรมและระบอบความประพฤติปฏิบัติของสังคมเป็นหัวใจของชีวิต
ทั้งส่วนตนและส่วนรวม มีการสั่งสอนและเคารพกันเคร่งครัดมาก แต่เนื่องจากว่าเขายังเป็นปุถุชนอยู่
ความหึงหวนเปลือใจเปลือกาย ก็ย่อมมีอยู่เป็นธรรมดา" (กิ่งแก้ว อัจฉาภกร 2514 : 36)

ด้วยเหตุนี้ทั้ง ๆ ที่คนไทยเป็นพุทธศาสนิกชน นับถือพระภิกษุสงฆ์ แต่เราก็มีมุขตลกเล่าเป็น
เรื่องความประพฤติน่ารังเกียจของพระและชี และทั้ง ๆ ที่สังคมไทยเคร่งครัดมากในเรื่องความสำนึ
ทางเพศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างเครือญาติ เรื่องเล่าในมุขตลกของไทยเรากลับมีลักษณะตรงกันข้าม
ในทางคติชนจึงถือว่า มุขตลกดังกล่าวเป็นทางออกของมนุษย์ในท่ามกลางระเบียบวินัยหรือจรรยาที่เคร่ง
ครัดต่อสังคม

3. มุขตลกให้คติเตือนใจทางอ้อม ในขณะที่การเล่ามุขตลกสู่กันฟังอย่างสนุกสนานนั้นน่าสังเกต
ว่าผู้เล่ามักไม่ได้ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้ฟังเห็นว่า การประพฤติปฏิบัติต่าง ๆ ของตัวละครในมุขตลกเป็น
สิ่งที่ถูกต้องและดีงาม ในตอนท้ายของเรื่องผู้เล่ามักแทรกความคิดเห็นเชิงวิพากษ์วิจารณ์แสดงให้เห็นว่าเป็น
พฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมไม่ควร ยางที่ก็ชี้ให้เห็นโทษของความไม่ถูกต้องไม่ควรนั้น (ประคอง นิมมานเหมินทร์
2528 : 192 -193)

การจัดประเภทนิทานตลก

การจัดประเภทของนิทาน มีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะจำแนกนิทานแต่ละประเภทให้เป็นหมวดหมู่
หรือเป็นระบบ ในส่วนของนิทานตลกของไทย ได้มีการจัดประเภทนิทานตลกไว้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้คือ

1. การจัดประเภทนิทานตลกของไทยตามลักษณะของเรื่อง

การจัดประเภทนิทานตลกของไทยตามลักษณะของเรื่อง อาจจำแนกออกได้เป็น 2
ประเภทคือ เรื่องที่มีลักษณะหยาบโลน และเรื่องที่ไม่หยาบโลน

1.1 เรื่องที่มีลักษณะหยาบโลน ได้แก่เรื่องเกี่ยวกับพระมจรย์กับราชาวิธการ ในนิทาน
ตลกของไทย ผู้ที่ตกเป็นเป้าหมายของการล้อเลียนในเรื่องนี้ ส่วนใหญ่เป็นผู้ประพฤติพระมจรย์ ได้แก่
พระและชี รวมทั้งผู้ที่เคยบวชเรียนมานาน ๆ แล้วสึกออกมา และบรรดาเครือญาติด้วยกันซึ่งสังคมไม่ยอมรับ
ได้แก่ ลูกเขยกับแม่ยาย พี่เขยกับน้องเมีย และพ่อผู้กับลูกสะใภ้

1.2 เรื่องที่ไม่หยาบโลน ได้แก่เรื่องที่มีแนวคิดเกี่ยวกับความฉลาด ความใจ ความเกียจคร้าน เรื่องเกี่ยวกับคนต่างชาติต่างถิ่น และเรื่องไม่

2. การจัดประเภทนิทานตลกของไทยตามขนาดของเรื่อง

การจัดประเภทนิทานตลกของไทยตามขนาด ของเรื่อง อาจจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือนิทานตลกประเภทตอนเดียวจบ และนิทานตลกประเภทหลายตอนจบ

2.1 นิทานตลกประเภทตอนเดียวจบ มักเป็นมุขตลกสั้น ๆ อาจมีเพียงอนุภาคเดียวหรือหลายอนุภาค กล่าวถึงเหตุการณ์ที่น่าขบขันของตัวละครตัวเดียวหรือหลายตัว เรื่องประเภทตอนเดียวจบนี้ อาจให้ชื่อตัวละครหรือไม่ก็ได้ ส่วนมากไม่ได้ให้รายละเอียดว่าเรื่องเกิดขึ้นที่ไหน เมื่อไหร่ แต่ผู้อ่านผู้ฟัง อาจคาดคะเนอายุของนิทานบางเรื่องได้จากเนื้อความของเรื่อง

ตัวอย่างนิทานตลกที่เล่าถึงเหตุการณ์ของตัวละครเพียงตัวเดียว เช่นเรื่องคนตรง ในวรรณกรรมจากบ้านใน เรื่องเล่าว่า แม่บ้านคนหนึ่งต้องการขนมปัง จึงให้ทหารรับใช้ซึ่งเป็นคนบ้านนอก เอาจักรยานไปซื้อที่ร้านปากซอย ทหารรับใช้หายไปเป็นเวลานานกว่าจะกลับมา เมื่อแม่บ้านถามว่าเหตุใดจึงกลับมาช้า รกยางแตกหรือ คำตอบที่ทหารรับใช้ให้แก่แม่บ้านเป็นจุดสำคัญสร้างความขบขันให้แก่คนฟังหรือคนอ่านมุขตลกเรื่องนี้คือ ทหารรับใช้ตอบว่ารถยังติดอยู่ แต่ที่มาช้าเพราะเขาขี่รถไม่เป็น ต้องจูงไป แล้วก็จูงกลับ (กิ่งแก้ว ทัศนากร 2514 : 107 - 108)

ตัวอย่างของนิทานตลกที่เล่าถึงเหตุการณ์ของตัวละครหลายตัว เช่นเรื่องใครฉลาดกว่าใคร เป็นเรื่องของเด็ก 2 คน ชื่อแกละกับเปีย ทั้งสองคนเป็นลูกศิษย์พระ วันหนึ่งนายแกละได้เงินจากแม่มา 10 บาท เกรงว่าเพื่อน ๆ จะแย่งหรือขโมยเงินไป จึงเอาไปฝังดินไว้ แต่เนื่องจากเกรงว่าตนเองจะหาเงินไม่พย จึงทำป้ายปักไว้ โดยเขียนข้อความลงบนป้ายว่า ที่นี้ไม่ได้ฝังเงิน 10 บาท เมื่อ นายเปียเดินผ่านมาเห็นป้ายก็นึกสงสัย ลองขุดดูพบเงิน 10 บาท จึงเอาไว้เป็นของตนเองเนื่องจากเกรงว่าตนจะสงสัยว่าตนเป็นคนเอาเงินไป รวมทั้งอยากवादด้วยว่าตนเขียนหนังสือเป็นจึงกลับบ้านแล้วเขียนข้อความว่า นายเปียไม่ได้เอาเงิน 10 บาทไป ฝ่ายนายแกละเป็นห่วงเงิน กลับมาขุดดูไม่พบเงินก็ร้องไห้ไปหาพระ พระถามรายละเอียดว่าเอาไปฝังไว้ที่ไหน ทำอย่างไร นายแกละจึงเล่าให้พระฟัง พระจึงเดาได้ว่านายเปียต้องเป็นคนเอาเงินไป จึงให้ไปตามนายเปียมาและสั่งให้นายเปียคืนเงินนายแกละ (กิ่งแก้ว ทัศนากร 2514 : 108 - 109)

2.2 มุขตลกประเภทหลายตอนจบ มุขตลกประเภทนี้อาจแบ่งกล่าวเป็นตอนได้โดยอิสระแล้วแต่ผู้เล่าจะจำได้หรือสนใจจะเล่า เช่นเรื่องศรีธนญชัย ซึ่งเป็นเรื่องเล่าที่มีหลายตอนจบ แต่ผู้เล่าอาจหยิบมาเล่าเพียงตอนใดตอนหนึ่ง เช่นตอนศรีธนญชัยแข่งควาย ศรีธนญชัยเขียนภาพ เป็นต้น นิทานตลกประเภทหลายตอนจบ มีเนื้อหา 2 แบบ ด้วยกันคือ

2.2.1 นิทานตลกเกี่ยวกับความฉลาดความมีไหวพริบหรือฉลาดแกมโกง เป็นนิทานตลกที่เล่าถึงเรื่องราวของตัวละครที่แสดงพฤติกรรมของบุคคลต่าง ๆ มุขตลกประเภทหลายตอนจบที่เล่าในภาคกลาง ได้แก่ เรื่องของศรีธนญชัย ซึ่งเป็นคนฉลาด มีไหวพริบ มักสร้างความเดือดร้อนหรือสร้างความรำคาญให้แก่บุคคลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระเจ้าแผ่นดิน

ในภาคอีสานและภาคเหนือตัวละครที่มีพฤติกรรมเหมือนศรีธนญชัยคือ เชียงเมียงของภาคอีสาน และเจียงเมียง กระต้ำป่า และปู่เส็ด ของทางภาคเหนือ เรื่องราวของตัวละครทั้ง 3 ตัวนี้มีหลายอนุภาคหลายตอนจบเช่นเดียวกัน

2.2.2 นิทานตลกเกี่ยวกับคนโง่หรือคนที่มีพฤติกรรมเป็น ๆ เนื่องจากความโง่เขลาขาดความรู้ หรือไม่ทันสมัย ทำให้ตัวละครในนิทานตลกประเภทนี้มีพฤติกรรมเป็น ๆ อย่างคาดไม่ถึง กลายเป็นเรื่องตลกขบขันไปได้ บางเรื่องอาจมี 2 - 3 ตอนเท่านั้น เช่นเรื่องครุยอด 2 เรื่อง ในวรรณกรรมจากบ้านใน เรื่องหนึ่งมีชื่อเรื่องว่าครุยอดข่างแตก เล่าถึงครุยอดที่จักรยานไปโรงเรียน ข่างรถแหบ ครุยอดตรวจดูแล้วพบว่าล้อโก่งขาด ครุยอดจึงต้องจูงจักรยานไป บังเอิญพบผู้ใหญ่ถามกำลังจะไปประชุมที่อำเภอ ครุยอดจึงฝากผู้ใหญ่ช่วยไปซื้อล้อโก่ง โดยไม่ได้ชี้แจงว่าเป็นล้อโก่งของจักรยาน วันรุ่งขึ้นเมื่อครุยอดแวะไปรับล้อโก่งจากผู้ใหญ่ถาม ผู้ใหญ่ถามบอกว่าซื้อมาได้แล้ว และบอกว่าเจ็องกำลังฆ่าไก่ อยู่เลยล้างเอาล้อโก่งมาให้ ไม่ต้องเสียสตางค์ ครุยอดจึงซ่อมจักรยานไม่ได้ อีกเรื่องหนึ่งเป็นเรื่องของครุยอดเข้ากรุง ครุยอดพาคนรักไปเที่ยวในกรุง คิดจะเอาความร่ำรวยหรูหรา จึงพาคนรักไปรับประทานอาหารที่โรงแรมใหญ่แห่งหนึ่ง ครุยอดตะโกนถามบ๋อยว่ามีอะไรกินบ้าง เมื่อบ๋อยบอกว่าเดี๋ยวจะเอาเมนูมาให้ ครุยอดจึงรีบตอบว่า เมนูนี้ดีละ และสั่งว่าเอามาสองจานใหญ่ ๆ (กิ่งแก้ว อรรถากร 2514 : 113 - 114)

ส่วนการจัดประเภทนิทานตลกในประเทศทางตะวันตก ได้มีการจัดประเภทของนิทานตลกไว้ 3 ลักษณะ ดังนี้คือ การจัดประเภทนิทานตลกตามแนวคิดของเรื่อง การจัดประเภทนิทานตลกตามแบบเรื่อง การจัดประเภทนิทานตลกตามอนุภาค ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การจัดประเภทนิทานตลกตามแนวคิดของเรื่อง สตีธ ธรอมสัน (Stith Thompson) ได้จำแนกแนวคิดของนิทานตลกไว้ดังนี้คือ

1.1 เรื่องของความฉลาด (Tales of Cleverness) เรื่องของความฉลาดนับเป็นแนวคิดหนึ่งของเรื่องตลกส่วนใหญ่ เรื่องประเภทนี้มักนำเอาจุดที่เป็นสิ่งตรงกันข้ามกันระหว่างความฉลาดกับความโง่ หรือความช้ากับความเร็วมาเป็นแกนของเรื่อง เรื่องประเภทนี้จึงมักออกมาในลักษณะที่คนฉลาดหลอกคนโง่ให้กระทำอะไรผิด ๆ แต่ในบางครั้งคนฉลาดก็มีความโง่ปนอยู่ จึงทำให้เกิดความผิดพลาดต่าง ๆ ได้อย่างน่าขัน เช่นคนฉลาดต้องการสืบหาความจริงในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เมื่อสืบมาได้แล้ว

กลับส่งข่าวผิดตัว คือส่งข่าวให้ภรรยาของโจรหรือขโมยทราบ อันเป็นการทำให้โจรหรือขโมยสามารถโจรกรรมได้ง่ายขึ้น หรือในบางครั้งแผนการของคนฉลาดก็ถูกทำลายหรือหักล้างจนตัวเองต้องรับผิดชอบหรือรับโทษจากเหตุการณ์ที่เขาไม่ได้เป็นคนทำ เช่น การบอกภรรยาหรือลูกชายเกี่ยวกับข้อห้ามหรือบางสิ่งบางอย่างที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ บางเรื่องภรรยาหรือลูกชายก็นำไปพูดต่อถึงสิ่งที่สามีพูด เช่น การจับนกโดยใช้ตาข่ายจับปลา แต่ก็ไม่มีใครเชื่อเรื่องดังกล่าว แต่ในบางเรื่องก็ส่งผลตรงกันข้าม เช่นสามีแอบนำทองไปฝังไว้แล้วบอกภรรยาว่าเขาฝังกระดุมสีเหลืองไว้หลังบ้าน เมื่อมีคนที่ต้องการสมบัติมาถาม ภรรยา ก็บอกเขาไปว่าที่บ้านไม่มีสมบัติอะไร นอกจากกระดุมสีเหลืองที่สามีฝังไว้ คนเหล่านั้นก็มาขอกระดุมสีเหลืองไปได้เป็นต้น เรื่องดังกล่าวจึงเป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นว่าแผนการของคนฉลาดอาจถูกหักล้างไปได้เพราะความโง่ของตัวละครอีกตัวหนึ่ง

1.2 ความโง่และความโง่เขลา (Fools and Numbskulls) จุดของเรื่องประเภทนี้เป็นเรื่องของความโง่หรือความเข้าใจผิดหรือความปัญญาอ่อนของตัวละคร กล่าวคือ ตัวละครเอกในเรื่องจะมีความคิดหรือจะแสดงพฤติกรรมหรือถูกหลอกให้แสดงพฤติกรรมในลักษณะที่ทำให้เห็นว่าเขาเป็นคนโง่เขลาอย่างมาก เช่น เรื่องหนึ่งตัวละครที่เป็นคนโง่จะถูกทำให้เชื่อว่านักทองที่เขาฝังอยู่คือไขของลาซึ่งเขาจะต้องเป็นผู้ก่หรือฝึกไขนั้น หรือคนโง่ถูกหลอกให้เชื่ออย่างฝังหัวว่า กระจต่ายที่วิ่งผ่านเขาไปคือลูกปืนหรืออีกเรื่องหนึ่งตัวละครที่เป็นคนโง่จะปล่อยเนยแข็งลงมาจากภูเขา แล้วเขาก็จะตามมาเก็บเนยแข็ง แต่ปรากฏว่าเขาหาเนยแข็งไม่พบ ซึ่งแทนที่เขาจะคิดว่าเนยแข็งละลายแล้ว เขากลับคิดว่าเนยแข็งก้อนนั้นเกลไกลไปเที่ยวที่อื่น หรืออีกเรื่องหนึ่งมีว่าคนโง่เห็นวัวเคี้ยวเอื้องอาหารอยู่ แทนที่เขาจะคิดว่านั่นเป็นอาการของวัวที่จะต้องเคี้ยวเอื้องหรือทำอาการเช่นนั้น เขากลับคิดว่านั่นเป็นการล้อเลียนเขา เขาก็เลยฆ่าวัวตัวนั้นเสีย เป็นต้น

1.3 ชนะการแข่งขันด้วยกลลวง (Contests Won by Deception) เรื่องประเภทนี้มักเป็นเรื่องที่คนโง่ต้องการที่จะได้ชื่อว่าตนเป็นคนฉลาด ฉะนั้นจึงต้องพยายามหาทางที่จะทำให้ตนประสบความสำเร็จในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยใช้การโกงหรือหลอกลวงอีกฝ่ายหนึ่ง ความสำเร็จของผู้ด้อยหรือผู้อ่อนแอกว่าอีกฝ่ายหนึ่งนั้นบางครั้งก็ขึ้นอยู่กับโชคชะตา แต่ในบางครั้งก็ขึ้นอยู่กับความคิดที่สุขุมของเขา เรื่องเล่าที่เด่นของนิทานตลกประเภทนี้ เช่น เรื่องการแข่งขันระหว่างกระต่ายกับเต่า หรือการแข่งขันตีมอโรว์สักอย่างหนึ่ง ตัวผู้แข่งที่เสียเปรียบอีกฝ่ายหนึ่งก็จะคิดอุบายหรือใช้ความฉลาดแกมโกงเอาชนะอีกฝ่ายหนึ่งด้วยการแอบเอาอาหารมาใส่ถุงที่ซ่อนไว้ หรือแอบเจาะรูให้น้ำไหลไปที่อื่น เป็นต้น

1.4 การต่อลวงแบบกลลวง (Deceptive Bargains) เรื่องประเภทนี้จะต้องมีข้อตกลงกันระหว่างสองฝ่ายในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยมากผู้ฉลาดมักเสนอข้อต่อรองที่ให้ผลประโยชน์แก่ตนเอง อีกฝ่ายหนึ่งซึ่งไม่ฉลาดก็จะตกลงมั่วราง เช่น ในการแบ่งหมูที่ทางงอ กับหมูที่มีทางตรง คนฉลาดก็จะ

เลือกหมูหางงอไว้เป็นของตน ส่วนคนโง่ก็จะเลือกหมูหางตรง หรือหากมีการเลือกระหว่างหมูกับแกะ คนฉลาดจะเลือกแกะและให้หมูแก่ผู้ถูกหลอก เป็นต้น

1.5 การลักขโมยและการหลอกต้ม (Thefts and Cheats) เรื่องประเภทนี้มักเป็นเรื่องการที่ขโมยใช้อุบายหลอกต้มเจ้าทรัพย์ได้สำเร็จแล้วขของไป แต่ภายหลังไม่สามารถนำสิ่งของที่หลอกหรือขโมยไปได้ตลอด เพราะเหตุบังเอิญช่วยให้เจ้าทรัพย์ได้สิ่งของมา โดยที่ไม่ต้องใช้ความสามารถอะไรเลย เช่น เจ้าทรัพย์ติดตามขโมยมาเพื่อที่จะเอาของคืน แต่ความที่เกรงว่าจะมีคนมาขโมยของในบ้านไปอีก ก็นำสิ่งต่าง ๆ ติดตัวมาด้วย เช่น หินหรือบานประตู เมื่อขโมยหนีมายืนอยู่ใต้ต้นไม้ที่เจ้าทรัพย์แอบอยู่ เจ้าทรัพย์ผู้นั้นก็ไม่กล้าทำอะไรขโมย แต่เพราะความเมื่อยที่ชนหิน แบกบานประตูมาด้วยจึงทิ้งลงไปถูกขโมยที่กำลังนั่งนับเงินอยู่ใต้ต้นไม้ ขโมยจึงตกใจวิ่งหนีไป เจ้าทรัพย์ก็ได้เงินคืน เป็นต้น นอกจากนี้เรื่องประเภทนี้อาจเป็นเรื่องของคนฉลาดแกมโกงนำคำพูดของอีกฝ่ายหนึ่งมาหลอกต้มตัวเจ้าของคำพูดเอง เพื่อให้ได้สิ่งของจากบุคคลนั้น ๆ เช่น มีเรื่องหนึ่งคนโง่ได้รับคำบอกเล่าให้เก็บไม้ใส่กรอกไว้สำหรับ "for the long winter" ตัวละครตัวโง่ไปที่ใดก็มีจะนำไม้ไปใส่กรอกนี้ด้วยเสมอ ต่อมาเมื่อผู้บอกได้ใส่กรอกเหล่านั้น จึงทำอุบายหลอกต้มด้วยการมาเคาะประตูบ้านของชายผู้นั้นและแนะนำตัวเองว่าเขาคือ long winter ชายคนนั้นก็ให้ใส่กรอกไป จุดของเรื่องนี้จะอยู่ที่กลซึ่งมีคนคิดดัดแปลงให้มีความหมายเป็นอื่น แต่ที่จริงแล้วก็คือ เป็นเรื่องของคนฉลาดแกมโกงที่มุ่งหาประโยชน์จากคนโง่ที่ชอบโผล่ความลับของตนเอง

1.6 การหนีด้วยกลลวง (Escape by Deception) ส่วนใหญ่มักเป็นเรื่องเกี่ยวกับการหนีของผู้อ่อนแอ แต่เป็นผู้ที่มีความฉลาดอยู่ด้วยจึงสามารถหนีรอดจากสิ่งต่าง ๆ ได้ หรือมักเป็นเรื่องที่ผู้ทำผิดไม่ได้เป็นผู้ที่พยายามหนีให้รอดพ้นจากการลงโทษหรือความตายด้วยตัวของเขาเอง แต่ผู้ทำผิดรอดนั้นเพราะผู้อื่นใช้อุบายช่วยเหลือเขาไว้ เช่น มีเรื่องหนึ่งตัวละครเป็นคนโง่ได้ฆ่าคนแล้วนำไปฝังไว้ ต่อมาก็นำไปบอกกับคนอื่น ๆ ให้ทราบเรื่อง นี่เองของตัวละครนี้มาได้ยินเข้าก็แอบเอาแพะ ไปฝังไว้แทนร่างของชายผู้ถูกฆ่า ทำให้เขารอดพ้นจากการถูกลงโทษไปได้

1.7 กลลวงที่ทารุณ (Cruel Deceptions) กลลวงที่ปรากฏในนิทานประเภทนี้มักเป็นการใช้กลลวงที่มีความรุนแรงโหดร้ายทารุณหรือการทำให้เหยื่ออย่างกระตั้นหัน เรื่องเล่านี้เป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในนิทานเป็นจำนวนมาก เช่น เรื่องแอนเซลเฆาแม่มดด้วยไฟ ยักษ์ถูกหลอกให้กินข้าวโอ๊ตร้อน ๆ จนตอสุก หรือบางทีถูกหลอกให้สูบปืนแทนลูกบุนหรี เป็นต้น

1.8 การล่อลวงและการผิดประเวณี (Seduction and Adultery) เป็นเรื่องเกี่ยวกับการหลอกลวงผู้หญิงให้เสียตัวด้วยวิธีต่าง ๆ เช่นบางเรื่องอาจสร้างกรอบให้ผู้หญิงตอบคำถามอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยคำว่า "ไม่" แต่คำถามนั้นจะชักนำให้หญิงผู้นั้นตอบไปตามความต้องการหรือการกระทำของชายผู้ถาม หรือในบางเรื่องตัวละครชายอาจจะปลอมตัวเข้ามาอยู่ในห้องของหญิงสาวและซ่อนอนที่นั้น

ห้องครั้นตกตึกก็ขึ้นไปนอนบนเตียงของหญิงผู้นั้น

1.9 กลลวงโดยวิธีเบ่งทับ (Deception through Bluffings) โดยมากตัวละครประเภทนี้มีมักเป็นผู้ที่มีความอ่อนแอหรือด้อยกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง ดังนั้นตัวละครที่อ่อนแอจึงมักใช้วิธีการหลอกลวงด้วยการคุยโม้ให้เกินความสามารถที่เป็นจริงของตน ซึ่งความสามารถนั้นอาจเป็นความสามารถที่เหนือจริงหรือเกินกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง และการคุยโม้ดังกล่าวก็มีการสร้างหลักฐานมาแสดงให้ปรากฏทำให้ฝ่ายตรงข้ามเชื่อจนเกิดความกลัวเกรงไม่กล้าทำร้ายตามที่ตั้งใจไว้ เช่นการคุยโวว่าสามารถกินยักษ์ กินสิงห์โตได้ เป็นต้น

1.10 การปลอมแปลง (Imposters) ตัวละครในเรื่องจะปลอมแปลงตัวเพื่อให้ได้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น สามีรู้ว่าภรรยาของตนไปไหว้ผีหรือเทพที่รักษาต้นไม้ เขาก็จะไปแอบฟังอยู่หลังต้นไม้ั้น เมื่อภรรยากราบไหว้ที่ต้นไม้ขอคำแนะนำจากผีหรือเทพประจำต้นไม้ว่าจะทำอย่างไรจึงจะทำให้สามีของตนใจได้ สามีที่ปลอมแปลงเป็นผีหรือเทพก็จะบอกว่าให้เธอเลี้ยงดูสามีเป็นอย่างดีเป็นต้น

1.11 การกล่าวหาที่ผิด (False Accusations) โดยทั่วไปเรื่องการกล่าวหาที่ผิดอาจทำให้เกิดความสงสารและความเศร้า แต่สำหรับกรกล่าวหาที่ผิดในนิทานตลกนั้น จะเป็นการสร้างสถานการณ์ให้เกิดอารมณ์ขัน เรื่องประเภทนี้ตัวละครที่เป็นคนผิดจะปิดความผิดของตนไปให้ผู้อื่น เช่นในนิทานเรื่องหนึ่งคนไข้เป็นคนกินไก่จนหมด แต่ต้องการพ้นผิดจึงบอกแขกที่มาให้รับหนีไปโดยบอกว่า พระที่กำลังจะมานี้จะมาตัดใบหูของชายผู้นั้น ครั้นพระมาคนไข้ก็บอกพระว่าแขกที่มาขโมยไก่ไปสองตัว พระวิ่งตามออกไป ชายผู้เป็นแขกจึงรีบวิ่งหนีไปอย่างรวดเร็ว

1.12 ภรรยาเลว (The Bad Wife) นิทานตลกประเภทนี้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหญิงที่มีความชั่วร้าย ไม่อดทน ไม่ซื่อสัตย์ เช่น เรื่องหญิงหม้ายจะแต่งงานใหม่ในวันฝังศพสามี หรือหญิงนั้นจะแต่งงานกับคนที่มาส่งข่าวว่าสามีของเธอตาย หรือบางเรื่องเป็นเรื่องที่สามีออกเดินทางไปหาคนที่มีความผิดกรรมที่โง่ยิ่งกว่าภรรยาของตน เมื่อพบภรรยาแล้วกลับมาหาภรรยา เพราะเห็นว่าภรรยาของตนไม่ใช่คนโง่ที่สุด บางเรื่องเป็นเรื่องของภรรยาที่ดื้อรั้น สามีออกข้อห้ามอะไรมักจะทำสิ่งที่ตรงข้ามเสมอ นิทานตลกดังกล่าวเน้นที่ความสนุกไม่ต้องการเน้นถึงเรื่องของศีลธรรมแต่ประการใด

1.13 ความเกียจคร้าน (Laziness) เรื่องประเภทนี้จะเล่าโดยเน้นที่ความเกียจคร้านของตัวละครในเรื่องต่าง ๆ อันจะทำให้เกิดความรู้สึกขบขัน เช่นคนใช้คนหนึ่งมีความเกียจคร้านมาก ถ้าใครถามว่าฝนตกหรือเปล่า แทนที่เขาจะออกไปดูเขาก็จะเรียกสุนัขเข้ามาแล้วคลำดูที่ตัวสุนัขว่าเปียกหรือไม่ เป็นต้น

1.14 หูหนวก (Deafness) แนวคิดของนิทานตลกประเภทนี้จะนำเอาความผิดปกติทางกายภาพเป็นจุดให้เกิดความขบขัน โดยมากมักจะเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับคนตาบอดและคนหูหนวก ทั้งนี้เพราะบุคคลดังกล่าวมีสิ่งตรงกันข้ามอยู่ในตัว คือคนตาบอดนั้นตามองไม่เห็นแต่หูสามารถฟังเสียงได้ชัดเจน ส่วนคนหูหนวกนั้นตามองเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ชัด แต่หูจะไม่ได้ยินเสียงอะไรเลย ความบกพร่องทางกายภาพของบุคคลดังกล่าวจึงมักจะถูกหยิบยกมาสร้างเป็นเรื่องเล่าให้เกิดความสนุกสนานอยู่เสมอ

1.15 นักบวช (Persons) เรื่องของนักบวชก็เป็นอีกจุดหนึ่งที่ถูกหยิบยกเอามาเป็นเรื่องเล่าในนิทานตลก ทั้ง ๆ ที่โดยปกตินักบวชหรือพระนั้นจะเป็นที่เคารพยกย่องของบุคคลโดยทั่วไปในสังคม แต่เนื่องจากนักบวชหรือพระเป็นผู้ที่อยู่ในกรอบของระเบียบต่าง ๆ อยู่เสมอ และมีบางเรื่องก็คนที่ทั่วไปคิดว่านักบวชเป็นคนเป็นหรือไม่ประสาในเรื่องเหล่านั้น แนวคิดดังกล่าวจึงมักนำมาสร้างเป็นเรื่องตลก เช่นมีเรื่องหนึ่งเล่าว่า ในขณะที่นักบวชกำลังเทศน์อยู่นั้น หญิงคนหนึ่งร้องไห้ นักบวชจึงเข้าไปปลอบเพราะคิดว่าผู้หญิงคนนั้นร้องไห้เพราะคำสอนไปกระทบใจเธอ แต่ปรากฏว่าหญิงผู้นั้นร้องไห้เพราะเสียงของนักบวชทำให้เธอนึกถึงแพะแก่ ๆ ของเธอที่หายไป เป็นต้น

1.16 การมดเท็จและการไม่ (Lies and Exaggerations) เรื่องประเภทเรื่องไม่จริงหรือการพูดมดเท็จให้เกินจริงนั้นเป็นนิทานตลกอีกแนวหนึ่งที่นิยมเล่าสู่กันฟังมาก เรื่องเล่าเหล่านี้มักเป็นเรื่องที่เล่าถึงเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เกินจริงอย่างน่าขัน ซึ่งในบางครั้งก็อาศัยความบังเอิญมาเป็นเหตุผลของเรื่องเหล่านั้น เช่น เรื่องเล่าที่เกี่ยวกับความโชคดียิ่งอย่างน่าอัศจรรย์ของนายพรานผู้หนึ่งที่ยิงปืนนัดเดียวไปถูกสิ่งต่าง ๆ หลายอย่าง หรือเรื่องของชายคนหนึ่งที่รอดชีวิตจากการถูกล้างน้ำมันทับเพราะเขาเกาะหางของหมาป่าที่วิ่งผ่านมา เป็นต้น (Stith Thompson 1951 : 189 - 217)

2. การจัดประเภทนิทานตลกตามแบบเรื่องของนิทาน แบบเรื่องของนิทาน (Tale Types) เป็นคำศัพท์ที่ใช้ในการจัดประเภทนิทานนั้นบ้านอย่างละเอียดโดยจัดตามแบบของเนื้อเรื่อง นิทานพื้นบ้าน 1 แบบเรื่อง หมายถึงนิทานพื้นบ้านเรื่องหนึ่งซึ่งมีความสมบูรณ์ในตัว สามารถนำไปเล่าได้โดยอิสระ ไม่ต้องอาศัยความหมายหรือเนื้อความจากนิทานเรื่องอื่นใดอีก เช่นเรื่อง ซินเดอเรลลา เรื่องเจ้าชายกบ และเรื่องกระต่ายกับเต่า นิทาน 3 เรื่องนี้มีเนื้อเรื่องไปคนละแบบ แต่ละเรื่องมีความสมบูรณ์ในตัวสามารถนำไปเล่าได้โดยอิสระได้ นิทาน 3 เรื่องนี้ถือว่าเป็นนิทาน 3 แบบเรื่อง เช่นเดียวกับนิทานไทยเรื่อง พระยากงพระยาพาน เรื่องนางสิบสอง เรื่องโสนน้อยเรือนงาม นิทานทั้ง 3 เรื่องนี้มีเรื่องราวไม่เหมือนกัน แต่ละเรื่องก็สามารถนำไปเล่าได้โดยอิสระ จึงกล่าวได้ว่านิทาน 3 เรื่องนี้มีแบบเรื่องไปคนละแบบ ทั้ง 3 เรื่องนี้ก็จะเป็นนิทาน 3 แบบเรื่อง (ประคอง นิมมานเหมินท์ 2528 : 74)

บุคคลสำคัญที่ริเริ่มนำนิทานพื้นบ้านมาจำแนกตามแบบเรื่องคือ แอนตี อาร์เน (Antti Aarne) นักคติชนวิทยาชาวฟินแลนด์ ได้พยายามที่จะแบ่งนิทานให้ละเอียดเพื่อสะดวกในการศึกษาค้นคว้า เขาได้

จัดทำหนังสือแบบเรื่องของนิทานขึ้น เป็นการนำนิทานจากยุโรปตอนเหนือมาจำแนกโดยละเอียดตามแบบของเรื่อง เขาได้แบ่งนิทานออกเป็น 3 หมวดใหญ่ คือ หมวดนิทานเรื่องสัตว์ หมวดนิทานทั่วไป และหมวดนิทานตลกขบขัน การแบ่งนิทานออกเป็นหมวดใหญ่ ๆ ดังกล่าวนี้นี้ จะมีการตั้งเป็นแบบเรื่อง (Tale Types) ซึ่งเป็นการแบ่งย่อยประเภทของนิทานโดยให้หมายเลขไว้เพื่อสะดวกในการศึกษาค้นคว้า

ต่อมา สตีธ ธรอมสัน (Stith Thompson) ได้นำการแบ่งประเภทนิทานของ แอนตี อาร์น มาปรับปรุงให้ดีขึ้น โดยนำนิทานจากเขตต่าง ๆ เช่นในยุโรปตอนใต้ นิทานจากตะวันออก ตะวันออก กลาง และอินเดีย นำมาจำแนกเพิ่มเติมจากเดิม เรียกว่าการแบ่งประเภทนิทานตามดัชนีแบบเรื่อง (Index of Tale Types)

การแบ่งประเภทนิทานตามดัชนีแบบเรื่องของแอนตี อาร์น และ สตีธ ธรอมสัน ได้จัดนิทานไว้ 5 หมวดคือ หมวดนิทานเรื่องสัตว์ (Animal Tales) หมวดนิทานทั่วไป (Ordinary Tales) หมวดนิทานตลก (Jokes and Anecdotes) หมวดนิทานเข้าแบบ (Formula tales) และเรื่องเล่าที่ยังไม่ได้แยกประเภท (Unclassified Tales)

ในส่วนของนิทานตลก แอนตี อาร์น และ สตีธ ธรอมสัน ได้แบ่งออกเป็นประเภทย่อย ๆ โดยมีหมายเลขกำกับไว้ดังนี้

1200 - 1349 เรื่องเกี่ยวกับคนใจ (Numskill Stories)

1350 - 1439 เรื่องเกี่ยวกับสามีภรรยา (Stories about Married Couples)

1400 - 1524 เรื่องเกี่ยวกับผู้หญิง (Stories about a Woman (girl))

1525 - 1874 นิทานโกหก (Tales of Lying)

3. การจัดประเภทนิทานตลกตามอนุภาค (Motif) คำว่า Motif นี้ ในภาษาไทยใช้คำว่า สวรรค์ บ้าง อนุภาคบ้าง คำว่า สวรรค์ หรือ อนุภาค ในนิทานพื้นบ้าน หมายถึง ส่วนย่อย หรือองค์ประกอบที่เล็กที่สุดซึ่งพบได้เสมอในนิทานพื้นบ้าน จะมีอำนาจคงสภาพเดิมไม่เปลี่ยนแปลงไม่ว่านิทานนั้นจะตกไปอยู่ในสภาพแวดล้อมใดก็ตาม และองค์ประกอบเหล่านี้จะประกอบกันเป็นเรื่องของนิทาน

องค์ประกอบที่จัดเป็นอนุภาคแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ ตัวละคร วัตถุสิ่งของ และเหตุการณ์หรือเหตุการณ์

ตัวละคร ได้แก่ ตัวละครซึ่งมีลักษณะแปลกหรือพิเศษในด้านใดด้านหนึ่ง เช่น รูปร่าง นิสัยใจคอ และคุณสมบัติบางประการ ตัวละครที่จัดเป็นอนุภาคจึงอาจเป็นเทวดา สัตว์ประหลาด แม่มดยักษ์ นางฟ้า แม่เลี้ยงใจร้าย เด็กที่อยู่ในหอยสังข์ เป็นต้น

วัตถุสิ่งของ มักจะเป็นสิ่งที่มีลักษณะเด่นและแปลก เช่น ตะเกียงวิเศษ ดาบวิเศษ พรม ต้นไม้ที่ทอง รวมทั้งประเพณี ความเชื่อแปลก ๆ เช่น การเลือกคู่ด้วยการเสียงพวงมาลัย เป็นต้น

องค์ประกอบ องค์ประกอบที่ถือว่าเป็นอนุภาคควรเป็นองค์ประกอบที่มีลักษณะเด่น ไม่ใช่เรื่องธรรมดาสามัญ เช่น พ่อ แม่ ไม่ถือว่าเป็นอนุภาค เพราะทุกคนมีพ่อ แม่ แต่พ่อเลี้ยง แม่เลี้ยง และแม่เลี้ยงใจร้าย เป็นอนุภาค นอกจากนี้ขบวนการธรรมดาสามัญของชีวิตไม่ถือว่าเป็นอนุภาค เช่น ถ้าเล่าว่า " นายแดงแต่งตัวแล้วเดินเข้าเมือง " ข้อความนี้ไม่ถือว่าเป็นอนุภาคที่สำคัญควรแก่การจดจำ เพราะการแต่งตัวและเดินเข้าเมืองเป็นเหตุการณ์ปกติ แต่ถ้าเล่าว่า " พระเอกสวมหมวกวิเศษซึ่งทำให้หายตัวได้ ขึ้นพรวิเศษ แล้วเดินทางไปยังทิศตะวันออกของพระอาทิตย์ และทิศตะวันตกของพระจันทร์ " ข้อความนี้ประกอบด้วยอนุภาคที่สำคัญ 4 อนุภาค คือ หมวกวิเศษ พรวิเศษ การเดินทางโดยอาศัยเวทมนตร์ และดินแดนมหัศจรรย์ องค์ประกอบทั้งสี่ถือว่าเป็นอนุภาค เพราะเป็นองค์ประกอบสำคัญที่น่าจดจำ และนำถ่ายทอด (ประคอง นิมมานเหมินท์ 2528 : 79) สำหรับนิทานตลกเรื่องหนึ่ง ๆ อาจประกอบด้วยอนุภาคเพียงอนุภาคเดียวก็ได้

การจัดประเภทนิทานตามอนุภาคซึ่งปรากฏในหนังสือ Motif Index of Folk Literature ของ Stith Thompson นั้น จะเป็นการจัดประเภทนิทานหรือแบ่งประเภทนิทานตามเนื้อเรื่อง โดยใช้อักษร A,B,C, ฯลฯ แทนชื่อเรื่องต่าง ๆ นอกจากการแบ่งนิทานเป็นเรื่องใหญ่ ๆ แล้ว ก็มีการแบ่งย่อยตามส่วนประกอบของเรื่องลงไปเป็นลำดับ โดยจะใช้หมายเลข แล้วมีตัวอักษร A,B,C, ฯลฯ นำหน้าเพื่อให้รู้ว่านิทานเรื่องนั้นอยู่ในนิทานเรื่องอะไร

การจัดประเภทนิทานตามดัชนีอนุภาค (Index of Motif) มีดังนี้

A อนุภาคเกี่ยวกับเทพนิยาย (Muthology Motifs)

A 0 - A 99 เรื่องเกี่ยวกับการสร้าง เช่น สร้างโลก เป็นต้น

A 100 - A 599 เรื่องเกี่ยวกับเทพเจ้า

A 600 - A 899 เรื่องเกี่ยวกับจักรวาล

ฯลฯ

B อนุภาคเกี่ยวกับเรื่องสัตว์ (Animals)

B 0 - B 99 เรื่องเกี่ยวกับสัตว์ในนิทานปรัมปรา เช่น มังกร

B 100 - B 199 เรื่องเกี่ยวกับสัตว์พิเศษ

B 200 - B 299 เรื่องเกี่ยวกับสัตว์ซึ่งมีลักษณะเหมือนคน เช่น นูตได้

ฯลฯ

C อนุภาคเกี่ยวกับของต้องห้าม (Tabu)

D อนุภาคเกี่ยวกับเวทมนต์คาถา (Magic)

E อนุภาคเกี่ยวกับความตาย (The Dead)

- F อนุภาคเกี่ยวกับสิ่งประหลาดมหัศจรรย์ต่าง ๆ (Marvels)
- G อนุภาคเกี่ยวกับยักษ์ ราชส แม่มด หมอผี (Orges)
- H อนุภาคเกี่ยวกับการทดสอบหรือพิสูจน์ (Tests)
- J อนุภาคเกี่ยวกับคนโง่ คนฉลาด เป็นเรื่องนามธรรม (The Wise and the Foolish)
- K อนุภาคเกี่ยวกับกลลวง (Deceptions)
- L อนุภาคเกี่ยวกับชะตากลับ (Reversal of Fortune)
- M อนุภาคเกี่ยวกับโชคชะตาหรือพรหมลิขิตตามกรรมของตน (Ordianing the Future)
- N อนุภาคเกี่ยวกับโชคกลางและชะตากรรม (Change and Fates)
- P อนุภาคเกี่ยวกับระบบความเป็นอยู่ (Society)
- Q อนุภาคเกี่ยวกับรางวัล การลงโทษ (Rewards and Punishments)
- R อนุภาคเกี่ยวกับการถูกจับแล้วหลบหนีได้ (Captive and Fugitives)
- S อนุภาคเกี่ยวกับความโหดร้ายผิดธรรมชาติ (Unnatural Cruelty)
- T อนุภาคเกี่ยวกับเรื่องเพศ (Sex)
- V อนุภาคเกี่ยวกับการสอนใจ (Religion)
- W อนุภาคเกี่ยวกับศาสนา (Traits of Character)
- X อนุภาคเกี่ยวกับเรื่องขบขัน (Humor)
- Z อนุภาคผสมย่อย (Miscellaneous Groups of Motifs)